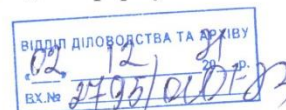

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію Лазебної Наталії Валеріївни “Лінгвосеміотика англомовного дигітального дискурсу”, подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови

Поточний етап розвитку гуманітаристики розширює наше розуміння такого складного й багатогранного феномену, як дискурс, водночас змінюючи завдання, що стоять перед дослідниками. Початкова – суто лінгвістична – дефініція дискурсу розглядала його як текстову надбудову над синтаксичним рівнем мови. Його перехідне – комунікативне – визначення як мови в дії дозволило пояснити використання вербальних знаків у різних умовах спілкування. Сучасне розуміння дискурсу як суспільної практики висуває на перший план ідею про підпорядкованість мови екстралінгвальній діяльності людини, тобто спирається на постулат, що не мова визначає нашу активність, як то може видаватися прибічникам комунікативного підходу, а різноманітні види екстралінгвальної практики зумовлюють її функціонування й формування. Для представників цього підходу, наприклад, очевидно, що рекламодавці витрачають мільйони на створення оригінальних текстів не для того, щоб поуправлятися у вживанні мови чи порадувати лінгвістів новими мовними викрутасами, а для вирішення конкретного екстралінгвального надзавдання. І воно полягає у просуванні товару з метою отримання прибутків.

Саме екстралінгвальна потреба у реконструкції симбіозу мов програмування й природної англійської, що виник внаслідок використання інноваційних інформаційних технологій, визначає актуальність рецензованого дослідження, присвяченого лінгвосеміотиці англомовного дигітального дискурсу. Останній розглядається в роботі як певний метаконструкт, що є різновидом англомовної інституційної комунікації, яка опосередковує соціодигітальний простір сучасності в межах комунікативного патерну «Людина ↔ Машина», що слугує основою для формування

дигіталізованого глобального світу,, у якому стираються відмінності між Людиною й Машиною, хоча, на мою думку, це дещо передчасне твердження.

Новаторство рецензованої дисертації вбачаю у формуванні підвалин нового напрямку досліджень – дигітальної лінгвістики, зосередженої на вивченні однойменного різновиду дискурсу, який формується внаслідок взаємодії Людини й Машини на трьох рівнях: мікро-, мезо- і макро-. У роботі вперше показано, що на макрорівні як базовому ярусі побутування англомовного дигітального дискурсу комунікація в режимі «Людина ↔ Машина» відбувається за посередництва природної англійської мови й штучних мов програмування. Доведено, що на мезорівні, тобто на проміжному ярусі комунікації в режимі «Людина ↔ Машина», дигіталізується природна англійська мова, постаючи як двосторонній засіб створення інструментарію для обробки як самої себе, так і її об'єкта. Встановлено, що на макрорівні, тобто вищому ярусі існування англомовного дигітального дискурсу, відбувається безпосереднє вербальне спілкування Людини з Машиною за допомогою природної англійської мови. На цьому рівні Машина-чатбот постає як анімована сутність внаслідок симбіозу статичних і динамічних комунікативних ознак англомовного дигітального дискурсу, які включають інтерактивність, мультимедійність, інтертекстуальність, гіпертекстуальність, мультимодусність. Стверджується, що на макрорівні, тобто зовнішньому лінгвoseміотичному контурі, англомовний дигітальний дискурс постає як середовище сумісного використання природної англійської мови Людиною і Машиною задля налагодження взаємовигідної комунікації через продукування структурно ціліснооформлених, змістовно релевантних і прагматично цілеспрямованих мовленнєвих повідомлень. Медіатором такої комунікації вважаються чатботи – штучно створені програми, які імітують інтеракції у вигляді розмов, бесід або діалогів з Людиною-користувачем. Доведено, що чатбот поступово стає універсальним посередником у цій комунікації з перспективою набуття статусу глобального медіатора.

Пропонована в роботі концепція вписується в більш загальне протиставлення користувачького й професійного застосування будь-якого об'єкта: телевізора, комп'ютера, автомобіля тощо. У всіх названих засобів, з одного боку, є користувачі, які їх застосовують у своїй повсякденній діяльності, а з іншого боку, різного роду професіонали, покликані забезпечувати створення, функціонування й удосконалення таких пристроїв. Подібним чином у рецензованій роботі рівні дигітального дискурсу диференціюють учасників із різними якостями і поведінкою: агенти дискурсу, тобто програмісти як представники інституту, і клієнти-користувачі, які звертаються до агентів англomовного дигітального дискурсу. Більше того, обґрунтовується ідея про те, що основним агентом цього різновиду дискурсу є Машина, а клієнтом – Людина, та наголошується, що вони дуже відрізняються за своїми якостями і поведінкою. З одного боку, Машину програмує Людина для отримання результату-відповіді від неї, а з іншого, – Машина може стати автором повідомлення.

Оригінальність роботи полягає в обґрунтуванні ідей про те, що виникнення мов програмування як деякої «уніфікованої дигітальності» на базі природних мов стало радикальним проривом у русі Людини до штучного інтелекту і відкрило нові можливості її спілкування з Машиною, а також у доведенні симбіозу штучних мов програмування і природної англійської, у якій відбито цифровізовану мовленнєву дію, що стає мотивом вербальної взаємодії агентів і клієнтів за посередництва інноваційних інформаційних технологій. Уперше доведено, що досліджуваний різновид дискурсу є ідеальною самопороджувальною системою з лінгвосеміотичними домінантами, спрямованими на кодування й декодування команд у двох ракурсах: аверсивно, тобто від Людини до Машини, та реверсивно, тобто від Машини до Людини.

У рецензованій роботі вперше обґрунтовано ідею про трансформацію англійської мови із соціокультурного феномену в лінгвоматематичний конгломерат. Доводиться, що на цьому тлі природна мова постає як

первинний донор дигітального дискурсу, а з іншого, репрезентує «вторинні моделювальні системи», які слугують основою для творення штучних мов. Водночас стверджується, що різноманітність знаків і символів, залучених до англомовного дигітального простору, засвідчує своєрідний «лінгвоматематичний симбіоз».

Поряд із дигітальним дискурсом, дисертантка звертає увагу на своєрідність мов програмування та їх імперативність. Доводиться, що наявність прямих вказівок від Людини до Машини, впорядкованість і послідовна детермінованість таких кроків спрямовує Машину до чіткого виконання інструкцій. Наприклад, прописаний код на мові програмування Python при обробці природною англійською мовою реалізує імперативність мови програмування засобами тегів, тобто набором граєм, які характеризують певне слово. Ідея про імперативність мови програмування перегукується з каузальною теорією С. Кріпке, згідно з якою означені дескрипції мають тенденцію викликати певний стан мозку і відповідну поведінку, тобто свідчить про певну подібність між двома мовами: природною й програмування (див. Крипке С. (1983). Тожество и необходимость. *Новое в зарубежной лингвистике*, 13. Москва).

В аспекті взаємодії природної та штучної мов стає очевидною важлива роль англійської у двох іпостасях: і як донора, і як реципієнта детермінуючих механізмів. Спочатку англійська стала донором для «наповнення» мови програмування Python і на мікрорівні англомовного дигітального дискурсу утворила інструментарій для подальшої обробки «самої себе», а потім вже почала відігравати роль реципієнта, тобто об'єкта такої обробки на дискурсивному мезорівні.

Привертає увагу значна теоретична цінність рецензованої праці.

По-перше, вона полягає у відмежуванні дигітального дискурсу від близьких, але нетотожних феноменів: комп'ютерного й віртуального дискурсів, а також дискурсу інформаційних технологій. У роботі доведено, що віртуальний дискурс інтегрує відеоігри, онлайнове навчання, миттєві

повідомлення, підкасти, які співвіднесено з жанрами. Специфічною характеристикою віртуального дискурсу вважається його дигіталізована константність, тобто відновлюваність і автоматичне збереження за умови відповідних налаштувань. У цьому випадку Машина домінує над Людиною, адже пересічний користувач не може видалити із сервера свої дані, тексти, листування тощо. До конститутивних рис комп'ютерного дискурсу зараховано електронний сигнал, віртуальність, дистантність, опосередкованість, гіпертекстуальність, переважно статусна рівноправність учасників, специфічна комп'ютерна етика тощо. Натомість визначальною рисою дигітального дискурсу вважається комунікативна багатовекторність, що виявляється в прописуванні певних кодів мовами програмування та їх оформлення засобами природної мови, що призводить до розширення меж інформаційного й технократичного простору, даючи підстави для виокремлення технократичного метадискурсу.

По-друге, рецензоване дослідження розширює лінгвістичне розуміння штучних мов та їх переліку, а також створює підґрунтя для формування нашого ставлення до питання латинізації української мови, яке останнім часом почало цікавити декого з вітчизняних політиків. У роботі обґрунтована ідея, що хоча штучні мови програмування є окремими мовами, вони виконують комунікативну функцію саме засобами англійської. При цьому їх визначальною властивістю вважають «підключення» візуального й графічного ресурсів, а також різноманітних символів для опосередкування комунікації в режимі «Людина ↔ Машина». В аспекті латинізації української мови рецензована робота дає відповідь на два питання. З одного боку, хочемо ми того чи ні, мовою програмування стала англійська і навряд чи на це місце може претендувати українська чи російська. З іншого боку, назви українських текстів пишуться в інтернет-адресах англійською мовою, що свідчить про те, що процес латинізації української мови потихеньку просувається уперед і його не треба прискорювати. Ми повинні пам'ятати, що мова – це природна система і не слід втручатися в процеси її розвитку, як

того хочуть деякі політики. Можливо, через 100 чи 200 років українська мова сама латинізується під впливом технологій.

По-третє, дисертація збагачує сучасне мовознавство і суміжні науки новими термінопоняттями. Перше з них – машинна картина світу, що формується внаслідок стрімкого розвитку формально-логічного складника, який, на думку дисертантки, обмежує не лише діалектичне, а й образне мислення, одночасно сигналізуючи про новий статус Людини як проміжної ланки між реальним і віртуальним світами. Водночас стверджується, що між феноменами «природність» і «штучність» не існує ані рівноправності, ані взаємозамінності, оскільки другий виникає лише тому, що існує перший. Друге термінопоняття, що привертає увагу своєю новизною, – концептуальна риторика мови програмування, яка розглядається як вербокреативна площина, що завдяки так званим «обчислювальним примітивам» інтегрує висловлення ідей учасниками англomовного дигітального дискурсу, уникає амбівалентності природної мови завдяки простим і чітко структурованим реченням, уникненню узагальнень і неоднозначностей. На цій основі пропонується побудувати концептуальну модель риторики сучасних об'єктно-орієнтованих мов програмування, скорелювати її з англomовними засобами вербалізації знань учасників англomовного дигітального дискурсу, тобто безпосередніх розробників його мікрорівня.

Відзначу, що дисертація має феноменальний список джерел опрацьованої наукової літератури, який складається з 1002 найменувань, із них – 625 іноземними мовами, що я зустрічаю вперше. Вражають солідні додатки і дуже корисний глосарій, який допомагає читачеві осмислити нюанси пропонованої концепції.

Основні положення й результати дослідження відображено в 43 публікаціях загальним обсягом 68,39 др. арк. Із них – дві монографії, одна з яких видана англійською мовою в Індії; один розділ у колективній монографії; чотири статті в журналах, які входять до наукометричної бази Скопус; 24 публікації у фахових виданнях України; 12 тез доповідей на

наукових конференціях.

Робота має достатню апробацію на 22 наукових і науково-практичних конференціях різного статусу.

Попри незаперечну фундаментальність і оригінальність рецензованої праці, певні аспекти пропонованої концепції, використаних критеріїв для виокремлення окремих явищ та аналізу конкретного мовного матеріалу потребують уточнення.

1. В аспекті запропонованої концепції більш глибокого пояснення потребує поняття простору, яке в сучасній лінгвістиці достатньо часто використовується як засіб моделювання мовних і мовленнєвих явищ, про що зокрема свідчить колективна монографія «Язык и пространство. Проблемы онтологии и эпистемологии» (Нежин, 2011), свого часу видана під нашою з А.Е.Левицьким редакцією. У рецензованій дисертації вводиться термінопоняття англomовного дигітального текстового простору з огляду на те, що англomовний дигітальний дискурс існує переважно у формі відповідних текстів, тобто йдеться не тільки й не стільки про сам феномен тексту, а про сукупність текстів, які його конституують. Будучи прибічником використання простору як засобу моделювання, вважаю, що бажано уточнити місце текстового простору у взаємодії дигітального дискурсу й текстів, що входять до його складу, а також дати власне тлумачення поняття тексту, яке б покривало його природні й програмувальні різновиди. Для мене репрезентації команд радше схожі на діалог, ніж на «текст, створений для поширення інформації від Людини до Машини», як то вказано в роботі.

2. У ракурсі критеріїв диференціації засобів інтерпретації досліджуваного матеріалу бажано вказати на загальне визначення стратегій, тактик, процедур, використане в роботі для виокремлення низки стратегій, а саме: стратегії відображення слів, тобто генеративного морфемного аналізу, проведеного за допомогою певних когнітивних і поведінкових операцій; пурифікаційної стратегії, зведеної до «чіткого» подання запитів Людини до Машини; стратегії покрокової дистиляції даних; стратегії подолання

проблем; стратегії повернення, спрямованої на подолання амбівалентності; стратегії уточнення запиту від Людини. На мій погляд, бракує критеріїв для диференціації низки максим: скромності, форми й достовірності інформації. Щодо максим Грайса, сформульованих у 1975 році (кількості, якості, манери й релевантності), постає питання про їх актуальність у сучасну епоху післяправди, назва якої, як мені здається, слугує евфемізмом для приховування ери тотального обману. Адже у сьогоднішньому світі люди частіше говорять напівправду або неправду, ніж правду, що приводить до думки про доцільність пов'язування максими якості з неправдою, тобто адресату не слід одразу вірити тому, що йому говорять, а необхідно перевірити певне твердження на правдивість. Відповідно, постає питання, як можна упевнитися, що програміст уведе в машину правдиві, а не напівправдиві чи брехливі твердження, і як можна від цього уберегтися.

3. Як на мене, уточнення потребує вибір одиниць аналізу конкретного мовного матеріалу. На початку роботи стверджується, що лінгвістичний аналіз, зазвичай пов'язуваний із трьома рівнями осмислення комунікації, які включають слово, речення, текст, є неефективним для оцінки інтерфейсу чатбота, його функційних можливостей і потенціалу програмного забезпечення, а тому пропонується розгляд шаблонів семантичного ґатунку. При подальшому викладенні результатів дослідження дисертантка спочатку спирається на іменники й дієслова як основні одиниці аналізу, а потім стверджує, що комунікація на мезорівні англомовного дигітального дискурсу насичена дієслівними конструктами й номінативними фразами, потенційно побудованими за допомогою попереднього модифікатора, ядра та постмодифікатора, що пов'язується з необхідністю аналітичного представлення та стиснення інформації. Відповідно, виникає потреба в уточненні ролі іменників і дієслів, а також іменникових фраз і дієслівних конструктів в організації англомовного дигітального дискурсу.

Наведені міркування мають дискусійний характер і не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційної праці. Мета дослідження

досягнута, поставлені завдання виконано, робота відзначається логічністю, залучає достатній фактичний матеріал, який забезпечує достовірність отриманих результатів.

Текст дисертації засвідчує, що Лазебна Н. В. виявила лінгвістичну ерудицію, знання досліджуваної галузі науки, а також уміння ставити й вирішувати наукові завдання.

Дисертація Лазебної Наталії Валеріївни “Лінгвосеміотика англomовного дигітального дискурсу” є оригінальним завершеним дослідженням, яке за змістом та оформленням відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 „Порядку присудження наукових ступенів”, затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та №607 від 15.07.2020, а її автор – Лазебна Наталія Валеріївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент – професор кафедри англійської філології,
перекладу і філософії мови
імені професора О.М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету
доктор філол. наук, професор

Потапенко С.І.

